

מדיניות חדשה לטיפול במהגרים הישראלים

לעזור ליורדים להישאר יהודים

מאת: יוגב קרסנטי.

רקע כללי:

מגמות ההגירה האינטנסיביות, העוברות על חברות ומדינות רבות כתוצאה מהגלובליזציה הכלכלית, אינן פוסחות על מדינת ישראל. ההערכה היא שנכון לזמן כתיבת שורות אלה, מעל לחצי מיליון ישראלים ועוד כשלוש מאות אלף מבני משפחותיהם חיים בחו"ל תקופות ארוכות (מעל שנה).

ההגירה מישראל מתייחדת בכך שהעיסוק העיקרי בה מגיע מצד מדינת האם – ישראל, ופחות מצד המדינות הקולטות. הסיבה העיקרית לכך היא שבישראל ההגירה נתפסת כסותרת את הרעיון הציוני של קיבוץ הגלויות. לכן, בשנים עברו מדינותן של ממשלות ישראל כלפי התפוצה הישראלית נעה בין התעלמות להתנגדות.

אולם בשנים האחרונות, ישנה הצטברות של מספר משתנים שלאורם מומלץ לשקול מחדש את מדיניות הממשלה והקהילות היהודיות כלפי המהגרים מישראל בכלל וכלפי ילדיהם בפרט. המשתנים המרכזיים הם: מספרם של היושבים בחו"ל המוזכר לעיל ומפורט בהמשך, הפיכת ישיבתם בנכר לקבועה, ובעיקר התהוותו של דור שני להגירה אשר בהימשך המגמות הקיימות צפוי לעבור תהליכי התבוללות מואצים – והוא נושא של נייר זה.

בשנים האחרונות ישנה עלייה מתמדת בשיעור המשפחות הישראליות המהגרות, שילדיהן נולדו כולם בחו"ל (מ-45% בשנות השמונים ל-70% ויותר בשנות האלפיים), בד בבד עם גיל הגירה הולך ומצער של ילדי הישראלים¹. תוצאתן של מגמות אלו היא שפחות ופחות מילדי המהגרים חווים חוויה זהותית משמעותית ומעצבת בישראל לפני הגירתם. זאת על רקע תהליכים טבעיים של היטמעות מיעוט בחברת הרוב (הפתוחה והמקבלת, בה חיים מרבית המהגרים מישראל) ואימוץ זהותה.

בכל הנוגע לשימור וטיפוח זהות ישראלית-יהודית בתפוצות, הנתונים העדכניים ביותר שישנם בידינו מראים כי מקרב הישראלים בחו"ל המעוניינים בקשר עם ישראל (אצל האחרים הנתון נמוך אף יותר), פחות משני שלישים רשומים

¹ לב-ארי, 2008.

בהווה או רשמו בעבר את ילדיהם לרשת חינוך יהודית כלשהי, משלימה או יומית (60.6%), ורק כרבע (27.4%) חברים בהווה או היו חברים בעבר בתנועות נוער יהודיות או ישראליות, ולבסוף רק כמחצית (מבני הדור הראשון) לוקחים חלק בפעולות קהילתיות (50%).²

נתונים אלה ואחרים מעמידים בספק את מידת יכולתן של קהילות הישראלים לשעתק ולשמר את זהותם הישראלית-יהודית של בני הדור השני להגירה.

הספק אף מתעצם על רקע התהליכים הסוציולוגיים להם חשופים בני המהגרים, אשר בשונה מהוריהם חשופים לשתי החברות, ואשר עבורם השייכות הזהותית קשורה פחות במרחב גיאוגרפי-פוליטי ויותר בשיוך משפחתי, מעמד חברתי-כלכלי, או שיוך דתי. בני דור וחצי, מי שגדלו עד גיל 14 כישראלים-יהודים³, בנים לחברת הרוב הישראלית החיים בהלימה איתה, מוצאים עצמם בעקבות ההגירה כחלק ממיעוט אתני הזר לחברת הרוב מבחינה לאומית, תרבותית ודתית. ואילו בני הדור השני, שנולדו בארץ ההגירה, נדרשים לשמר זהות, תרבות וקשר לארץ אותה אינם מכירים ושבה לא חיו מעולם, ושבמקרה הטוב היא משנית בחווייתם.

אלה ואלה נעדרים את מנגנוני שימור והבניית זהות היעילים של בני הדור הראשון, וכתוצאה מכך - במיוחד במדינות המערב הפלורליסטיות - מעצבים זהות אתנית שונה משל הוריהם, וחשופים יותר להתבוללות שמשמעה ירידה רב-ממדית במובחנות האתנית הישראלית שלהם. התבוללות זו מתבטאת בהיטמעות בחברת הרוב מבחינה כלכלית, השכלתית, תרבותית, דפוסי מגורים, נישואין, רשתות חברתיות וכדומה, עד כדי הפיכת זהותם האתנית לשולית מבחינת שייכותם הקבוצתית ומבחינת מקומה במכלול העצמי של הפרט, עד כדי זניחתה.

הנייר שלהלן יכלול את סיכום את הידוע לנו מהמחקר אודות התופעה בארצות ההגירה השונות, אומדנים שונים של האוכלוסייה הנמענת, ניתוח התופעה מבחינה סוציולוגית וזהותית, הצבעה על מנועי שימור וטמיעה, תוך התייחסות להיבטים הגלובליים של תופעת "המהגרים החדשים" והתהוות זהות אתנית ותפוצות אתניות, והצעת כיווני מדיניות לממשלת ישראל ולקהילות היהודיות לשיפור ההתמודדות עם מגמות הטמיעה לעיל ולמיצוי הפוטנציאל הטמון בקשר בין המהגרים מישראל, מדינת ישראל והעם היהודי.

² רבהון ופופקו 2010.

³ המושג "דור וחצי" מופיע אצל Cohen & Haberfeld 2003 ומשמש גם בניתוחיה של לב-ארי 2010, 2011, ומתאר את מי שנולדו בארץ אך היגרו לחו"ל לפני גיל 14, ושם רכשו את השכלתם או לכל הפחות את השכלתם המשנית.

ברצוני להודות לצוות המכון על העצות וההארות, לפרופסור משה סיקרון על העזרה הסטטיסטית ולד"ר לילך לב-ארי,
שפרסומיה מיקדו את תשומת ליבי בתופעה.

המלצות לממשלת ישראל:

כללי:

בהינתן התמריצים הנכונים להגברת והעמקת ההזדהות הישראלית בקרב בני הדור השני להגירה ולשילובם בקהילות היהודיות, צפויים בני מהגרים אלה - טראנס-לאומיים, דוברי עברית, בעלי משפחות הן בישראל והן בתפוצות - **להוות ראש גשר וחוליה מקשרת**, בין הקהילות היהודיות לבין מדינת ישראל.

פעולות ממשלת ישראל ושלוחיה למול הישראלים המהגרים וילדיהם, צריכות להתנהל מתוך מודעות להשלכות האידיאולוגיות של פעולות אלה על הרעיון הציוני ולפרשנויות העלולות להינתן להכרה בתפוצה הישראלית ולהשקעה בה. על הממשלה להדגיש כי הבחירה הציונית הערכית המלאה והנכונה ביותר לישראלים היא של חיים בישראל. אולם, מתוך הכרה במצב הקיים ומסיבות שנמנו לעיל, פועלת הממשלה לשימור הקשר עם קהילות הישראלים בדגש על בני הדור השני להגירה, ולחיזוק זהותם הישראלית- יהודית ובכלל זה התערותם בקהילות היהודיות.

כמו כן, על קובעי המדיניות בישראל להיות ערים לכך שהעיסוק של קהילות הישראלים והיהודים בישראל ובעניינים הקשורים בה, נובע לא רק מהשפעת מדיניותה של ישראל עליהן ולא נועד רק להביא תועלת לישראל. העיסוק בישראל והקשר אליה משרת את הקהילות הללו גם כמסגרת הזדהותית, ככלי לבנייה ולשימור זהות קהילתית ולהנעת חברי הקהילה לפעולה משותפת.

כל מדיניות שתניקט צריכה להביא בחשבון את מאפייני קהילות הישראלים בארצות היעד ואת מאפייניה של החברה הקולטת. האתגרים והמשאבים של בני הישראלים בצפון אמריקה שונים מאלה הקיימים באירופה, אוסטרליה או דרום אמריקה.

בנוסף, כבסיס לכל מדיניות עתידית יש להשלים את פערי הידע הקיימים במחקר בנוגע למאפייני בני דור וחצי דור שני של ישראלים בחו"ל, ובכלל זה: מספרם והמגמות הזהותיות המתהוות בקרבם.

המלצות לפעולה:

א. על הממשלה לפעול להרחבת ההזדמנויות והאפשרויות למתן ביטוי לזהות אתנית ישראלית בחו"ל בקרב בני דור שני להגירה. המחקר מלמד כי השתלבותם של בני המהגרים מישראל בחברה הקולטת (בעיקר בארה"ב) הינו מהיר ומוצלח. תהליכי ההשתלבות הכלכלית, שנמשכו בקרב קבוצות אחרות מספר דורות, ארכו אצל מהגרים מישראל פחות מדור אחד. אחת התוצאות של השתלבות מהירה זו, בצירוף מאפייניה הייחודיים של הזהות הישראלית ומאפייניהם של המהגרים מישראל, היא היווצרות זהות אתנית ישראלית "רזה" וסובייקטיבית, התופסת מקום שולי בחיי הפרט.

תרמו לכך גם תחושת ההתנערות של הציבור והממסד בישראל מתופעת הירידה ודלות ההזדמנויות למתן ביטוי לזהות אתנית ישראלית בחיי היום-יום של בני הדור השני (מעבר למימד האישי או ההסברתי), ומאפייניה הייחודיים של הזהות הלאומית ישראלית כזהות תלוית מקום. על מנת לצמצם ולשנות מגמה זו, יש לפעול להגדלה מבנית ומתוכננת של ההזדמנויות הזמינות לפרטים ולקהילות להבעת שייכותם והזדהותם עם ישראל.

דוגמה לפעולות להגברת ההזדמנויות הללו הן:

- **הקמת בתי תרבות ישראלית**⁴ שיפעלו לחיזוק הזהות הישראלית ותחושת השייכות הלאומית ולהעצמת הקשר עם מדינת ישראל, באמצעות הפצת ידע אודות ישראל, הפצת התרבות הישראלית, ולימוד השפה העברית. זאת, בדומה לדגמים הקיימים במדינות מערביות אחרות המטפחות קשרים עם תפוצתן כמו: Alliance Française וה- Goethe Institute וה- British Council. לשפה העברית חשיבות עליונה בכל האמור לטיפוח זהות אתנית, לשימורה, לקשר עם מדינת ישראל ולהבנת מציאות החיים בה.
- **הקמת בתי ספר וגנים ישראליים בחו"ל**, מודלים מוצלחים ורווחיים של מוסדות חינוך ישראליים במיוחד לגיל הגן, קיימים בהצלחה רבה (כך למשל ב- JCC במוסקבה). מוסדות אלה עונים על הצורך של ישראליים

⁴ להרחבה בעניין זה ראה: מימון, ד. מירסקי, י. קראוס, מ. וקרסנטי, י. 2009. *ערבות אחריות ושותפות*: הצעת מדיניות לממשלת ישראל בעניין חיזוק הזהות היהודית והעצמת הקשר עם ישראל בקרב צעירים יהודיים ברחבי העולם. המכון למדיניות עם יהודי. ירושלים.

רבים במערכת חינוך יהודית-לאומית (להבדיל מדתית), ויש לעודד את הקמתם. בעולם ישנם מספר מדינות המקיימות מערך חינוך מחוץ לגבולותיהן דוגמת ארה"ב וצרפת, המפעילות בתי ספר פרטיים מטעמן להפצת ערכיהן ולחינוך להם. מומלץ כי בתי הספר ישלבו בין תוכנית לימודים מקומית ובין תוכנית בעברית שתוכר ע"י מוסדות החינוך של מדינת ישראל לצורך השגת השכלה גבוהה או תעסוקה, כדי לעודד מופעי טראנס-לאומיות ולהקל על תלמידים שיבחרו לעלות.

- **גיוון וחיזוק תנועות הנוער הישראליות הפעילות בחו"ל** (היקף הפעילות קטן משמעותית מהנדרש). חלק משמעותי מתהליך עיצוב וביורור הזהות מתרחש בגיל ההתבגרות. לחוויות מעצבות זהות במסגרת תנועות הנוער הישראליות יש פוטנציאל גבוה להשפעה על עיצוב זהותם העתידית של בני הנוער בתפוצה.
- **כהשלמה להמלצה הקודמת, במקומות בהן אין קהילה ישראלית גדולה ומאורגנת על ממשלת ישראל לפנות אל הקהילות היהודיות בבקשה לנקיטת מאמץ מיוחד לשילוב ילדי הישראלים במסגרות החינוכיות ובמוסדות הקהילתיים.** נראה כי מקום המפגש הראשוני בין קהילת הישראלים ליהודים הוא מערכת החינוך היהודית. מומלץ כי ממשלת ישראל תפעל לתמרוץ מפגשים אלה בין השאר באמצעות: תקציבים ייעודיים, אספקת תכנים חינוכיים, ותגבור מערך שליחי ההוראה. פרויקט דוגמה כזה יכול להיות פנייה אל כלל מנהלי בתי הספר היהודיים בבקשה לקליטת ילדי ישראלים והענקת מלגת לימודים על כל ילד ישראלי שייקלט, בליווי מאמץ תקשורתי ושיווקי שיסביר את נחיצותה של התוכנית.
- **מתן זכות בחירה לכנסת לישראלים בחו"ל, בארבע השנים הראשונות ליציאה מישראל, ובתנאי שהמצביע נרשם בנציגות ישראלית בחו"ל או במוסד מוכר אחר.** המלצה זו צפויה להשפיע בעיקר על בני דור ראשון להגירה, אך מהיותם סוכני החיברות המרכזיים של ילדיהם צפוי שחיזוק ושימור הקשר עימם ישפיע גם על ילדיהם, בני הדור השני. העיסוק במדינת ישראל מהווה עבור קהילות הישראלים בחו"ל, כלי לאיגוד חבריהן ולהנעתם. בנוסף לכך, עבור ישראלים רבים, חילוניים בעיקר, מהווה הזהות הפוליטית הישראלית אמצעי מרכזי לביטוי זהותם האתנית. שמירת מעורבותם במערכת הפוליטית הישראלית, בין באמצעות מתן זכות הצבעה לכנסת⁵ ובין

⁵ קרסנטי, י. והקמן ע. 2011. הצבעת ישראלים בחו"ל, המכון למדיניות עם יהודי. ירושלים.

באמצעות מתן ייצוג כלשהו בגוף כללי יהודי אחר⁶ בעל השפעה על המציאות הישראלית, צפויה להשפיע באופן חיובי על אופי ועוצמת הקשר שלהם עם מדינת ישראל.

• יש לפעול לעידוד התופעה של חלוקת שהייה בין ישראל ובין מדינת המגורים השנייה אצל המהגרים (מופעים של רב-מקומיות), להסיר חסמים לטרנס-לאומיות ולעודד קשרים טרנס לאומיים בין המהגרים ובין המדינה. פעולה כזו יכולה להיעשות באמצעות הקלות בתחום המיסוי, ההון וההשקעות בישראל, הסרת חסמים בפני בני ישראלים המעוניינים לחיות וללמוד בישראל, בדגש על הכרה במבחנים (למשל SAT), תעודות, תארים ומקצועות שנרכשו בחו"ל, והיא צפויה להקל על ילדי ישראלים בבואם להשתלב בחברה הישראלית.

ב. לקשר עם ישראל ולחשיפה אליה השפעה משמעותית על הזהות הישראלית. פעולות דוגמת עידוד ביקורים בישראל, העדפת השתתפות ילדי ישראלים בתוכניות תיכון ובסיורי תגלית לצד בני הקהילות היהודיות, הנחות תקופתיות בכרטיסי טיסה לישראל לילדי ישראלים באופן שיעודד את המשפחות לבלות את חופשותיהן בישראל, או מתן סמסטר לימודים ראשון באוניברסיטה חינוך לילדי ישראלים, הינן חלק מדרכי הפעולה האפשריות.

ג. מחקרים מלמדים כי להורים תפקיד מרכזי ביצירתה וטיפוחה של זהות אתנית ישראלית, לכן מומלץ שכל מדיניות חדשה שתתקבל לפעולה למול בני הדור השני תפעל גם למול הוריהם, ובכלל זה:

• יצירת תכני לימוד ייחודיים תוך התבססות על המרחב הווירטואלי, לטובת הורים המעוניינים ללמד את ילדיהם בעצמם או באמצעות הרשת, ובכלל זה: הוראה וירטואלית (גני ילדים ובתי ספר), העלאת ספרי לימוד, ספרי ילדים והצגות לאינטרנט.

• העלאת המודעות בקרב ההורים הישראלים אודות התהליכים הסוציולוגיים העוברים על קהילת המהגרים מישראל לצורך חיזוק זהותם הישראלית-יהודית של ילדיהם..

ד. שיפור תדמיתה של ישראל. בני דור שני ודור וחצי יבחרו בהבלטת אספקטים זהותיים אתניים שנתפסים על ידי סביבתם כחיוביים, ולחילופין – בהסתרתם, כשהם נתפסים כשליליים. לכן יש לפעול להפחתת המחיר שבהזדהות עם ישראל ולהעלאת התמריץ שבהזדהות כזו, תוך הדגשת אותם אספקטים שבהם נהנית ישראל מיתרון יחסי.

⁶ ראה הצעות לעניין זה: פרום עולמי לעם היהודי, המכון למדיניות עם יהודי, 2005, ירושלים.

המלצות לקהילות:

היחסים בין הממסד היהודי (בעיקר בארה"ב - יעד ההגירה המרכזי) לבין המהגרים מישראל התאפיינו בעבר בניכור הדדי שניזון משני מקורות עיקריים: האידיאולוגיה הציונית והשייך הדתי. הישראלים ראו עצמם כמיצגיה של תפיסת עולם ודרך חיים שונה וייחודית (למרות שבחרו לעזוב אותה), והקהילות מצידן אימצו את התפיסה הציונית הישראלית, וראו את מי שהיגר ממנה באור שלילי, כפי שבא לידי ביטוי בין השאר ביחסו החיובי של הממסד היהודי בארה"ב ליהודים יוצאי רוסיה, לעומת היחס השלילי למהגרים מישראל⁷. בהיבט הדתי, גם ישראלים חילוניים ראו עצמם כחלק מהמסגרת האורתודוקסית ותפסו את החוויה היהודית בארה"ב – המאגדת בתוכה כמה וכמה זרמים דתיים, לצד הזרם האורתודוקסי - כזרה ולעיתים כמאיימת. תפיסות אלה עדיין קיימות, אולם עוצמתן פחותה מבעבר. דור שני של ישראלים שגדל ובגר בארצות ההגירה, תוך אימוץ שפתן ומנהגיהן, מציג הזדמנות לניסוח מחודש של היחסים בין שתי הקהילות, כך שיתבססו על העמקת הקשרים, שיתוף והדדיות.

בהינתן מציאות זו, על שני הצדדים להבין ששילוב בקהילות היהודיות של ישראלים ובעיקר של ילדיהם, יהווה מנוע להתחדשות והתחזקות דמוגרפית וזהותית הנחוצה לשני הצדדים ותחזק את הקשרים בין הקהילות ובין מדינת ישראל.

המלצות לקהילות היהודיות:

- א. יש להגביר את מעורבות הישראלים בקהילות באמצעות שילוב ישראלים ובני ישראלים בתפקידי מפתח בחיי הקהילה, במיוחד בכל האמור לעיצוב מדיניות חינוך ופעילויות תרבות הקשורות בישראל ובייחוד בכל הנוגע למאמצי הקהילה ליצירת קשר עם הישראלים. שילוב כזה צפוי לתרום לתחושת השייכות של הישראלים לקהילה היהודית ולהגדלת המעורבות בפעילויות ובתרומות.**
- ב. יש לעודד הקמת מסגרות של זהות והזדהות יהודיות על בסיס ישראלי לאומי, התואם את האופן בו תופסים הישראלים את זהותם היהודית ואת שייכותם לקולקטיב היהודי. מסגרות כאלה יאפשרו לישראלים לקחת בהן חלק ולהזדהות עימן ביתר קלות. החגים הישראלים הלאומיים יכולים להוות הזדמנות לחיבור בין שתי הקהילות.**

⁷ Lahav, G. & Arian, A. 1999

כחלק ממאמץ זה, יש לפעול במשותף עם ממשלת ישראל להקמת מערכות חינוך יהודי ציוני ולשילוב תכנים ישראליים בבתי הספר היהודים. באופן שיהלום את הזדהותם היהודית-לאומית של המהגרים מישראל.

ג. יש להקים צוות משותף לקהילה היהודית ולמהגרים מישראל, שיהיה מורכב מאנשי חינוך ועשייה יהודית. זאת כדי לבחון דרכים להתאמת המאמצים שעושות הקהילות היהודיות בפעולתן להרחבת פעילותן ולהגעה אל הבלתי מעורבים, כמענה למגמות זהות הקיימות בקרב הישראלים בחו"ל, בדגש על בני הדור השני להגירה.

ד. יש להגדיל את מרחב האפשרויות למפגש בין בני ישראלים לבני הקהילה, בין השאר באמצעות פעילויות תרבות וביילוי משותפות, תנועות נוער וכד'. המוסדות הישראלים הרשמיים כמו הבית הישראלי והקונסוליה הישראלית יכולים להוות כלי מרכזי בקידום המלצה זו.

ה. יש לבחון דרכי פעולה ושיתופי פעולה עם שחקנים שעד עכשיו נעדרו מהשיח. נראה כי אופציית השתייכות ומעורבות יהודית דוגמת זו שמציעה תנועת חב"ד קוסמת לישראלים רבים. מומלץ לבחון כיצד ניתן לאמץ דפוסים דומים לאלה בהם משתמשת התנועה, באסטרטגיית ההגעה אל קהילת הישראלים.

הגירה מישראל, המעבר מיחס שלילי להשלמה בדיעבד:

תופעת ההגירה מישראל היא תופעה המלווה את המדינה מהיווסדה, אולם מרבית המחקר מתייחס אל ההגירה כתופעה סוציולוגית החל משנות השבעים, מאז ועד סוף שנות השמונים אנו עדים לתהליכי התבססות של המהגרים מישראל בארצות היעד, ולהתהוות קיבוצים קהילתיים של ישראלים בחו"ל. קיבוצים אלה התקיימו לרוב בסמיכות למרכזי ערים בהם הייתה אוכלוסייה יהודית גדולה, אך לרוב במובחן ממנה ופעמים תוך הסתייגות הדדית. מראשית שנות התשעים אנו עדים לתופעה מתגברת של דור שני להגירה, דהיינו בני מהגרים שנולדו בחו"ל (רובם המכריע בצפון אמריקה). ומשנות האלפיים להכרה גוברת מצד המהגרים בקביעותה של ההגירה, שאחת מהשלכותיה היא ניצני ההתארגנויות הממסדיות של ציבורי הישראלים הבאים לידי ביטוי בדמות ארגונים מקומיים וארגוני גג של קהילות הישראלים.

בניגוד לתנועות הגירה אחרות אשר בדרך כלל נבחנות מנקודת המבט של ארץ היעד, ההגירה מישראל נבחנת לרוב מנקודת המבט של ארץ המוצא - ישראל. לתופעה זו מספר סיבות, אחת הראשיות שבהן הוא אופייה הקונטרוברסלי של ההגירה מישראל המלווה מראשיתה ויש שיטענו שעדיין מלווה במטען אידיאולוגי שלילי, לפיו המהגרים מישראל פועלים בניגוד לתנועה הצינית ולאידאולוגיה הצינית, וכנגד הכיוון ההיסטורי הנכון של קיבוץ העם היהודי ועליה לישראל, ובכך למעשה פוגעים במאבק הדמוגרפי והרעיוני על זכות היהודים בארץ ישראל. עקב כך, היו חוקרים שטענו שצריך לראות בהגירה מישראל מקרה ייחודי השונה מתנועות הגירה אחרות במניעיה, במטען הנלווה לה וביכולתם של המהגרים להשתלב בארץ היעד. מטען זה, הוא גם המסביר המרכזי לריבוי התיאוריות בתחום.

בנייר זה בחרתי לאמץ את הבחנתו של גולד (Gold 2002), הרואה את מחקר ההגירה מישראל כנחלק לשלוש גישות מחקריות, שכל אחת מהן מונעת ממניעים אידיאולוגיים שונים המכתיבים את הנחות היסוד בכלל האמור לאופי ההגירה מניעיה וההקשר הכללי בו יש לראותה (אני גם רואה בחלוקה זו את הסיבה לוואריאציות הרבות בנוגע למספרם של הישראלים בחו"ל המוטה אף הוא בצורה דומה).

יחד עם זאת, ולמרות השוני בין אשכולות המחקר השונים שהוזכר לעיל ויפורט בהמשך, ישנן מספר הנחות שלגביהן קיימת הסכמה רחבה במחקר. ביניהן: ההנחה שהישראלים ככלל מהגרים ממניעים וולונטאריים של שיפור הזדמנויות, והם חלק ממגמת הגירה עולמית ומתופעה הנקראת "**המהגרים החדשים**" - תנועת הגירה גלובלית וולונטארית

המונעת ממניעים כלכליים והעדפות תרבותיות, מתוך כוונה לשפר את רמת החיים, להגביר חירויות אישית ולהגיע למימוש עצמי. כמו כן אין עוררין על ההנחה שהישראלים מעדיפים להגר למדינות מערביות מפותחות, דוברות אנגלית, בהן קיימים: אפשרות לניעות כלכלית וחברתית, דמיון לארץ המוצא, שפה מוכרת ולעיתים גם קשרים משפחתיים או חברתיים. עוד מסכימים החוקרים שקהילת הישראלים הגדולה ביותר מחוץ לישראל נמצאת בארה"ב – שם מתגוררים בין מחצית⁸ לשני שלישים⁹ מכלל המהגרים.

לעומת זאת, לגבי מספרם של הישראלים קימות ההערכות שונות המונעות מאידיאולוגיות שונות, בנייר זה בכוונתי להסתמך על הערכות הלמ"ס והערכותיו של כהן (Cohen, 2011), שהינן המפורטות והעדכניות ביותר לזמן כתיבת שורות אלה.

הגירה מישראל – שדה המחקר

כאמור, גולד (Gold, 2002), מציע לחלק את שדה המחקר לשלוש אסכולות או גופי ידע, המקבילים במידה רבה לתהליכים הסוציולוגיים שעברו על החברה הישראלית משנות השבעים ועד היום:

א. אסכולת היורדים - "גישת היורדים". גישה זו שאפיינה במידה רבה את שנות השבעים והשמונים חקרה את תופעת ההגירה מישראל מנקודת המבט האידיאולוגית - ערכית של ארץ המוצא – דהיינו ישראל. הציונות מראשיתה ראתה בהגירה לישראל "עליה" - ערך חיובי עליון, ובעזיבתה "ירידה" ערכית, פגיעה באתוס הציוני ובביטחונה של המדינה. חוקרים שצידדו בגישה זו נטו להתמקד בקשיי ההגירה והקליטה אותם חוו הישראלים בחו"ל תוך הדגשת היותם "עקורים". לטענתם, הישראלים שחוו חיים יהודיים ריבוניים בישראל מתקשים להסתגל לחיים כמיעוט בתפוצה (בשונה מהיהודי הגלותי שעברו חיים אלה טבעיים). מבקריהם טענו שמטרת הדגשת קשיי ההסתגלות משמשת מעין אשרור מחודש לתקפותה של האידיאולוגיה הציונית. תפיסה זו למרות שעדיין קיימת (אם כי לא במוצהר כבעבר) נחלשת בשנים האחרונות בין השאר עקב השוני בפרופיל המהגרים, וביחסה של החברה הישראלית אליהם. בין החוקרים הבולטים שתמכו בגישה זו ניתן למצוא את Greenberg 1979; Sobel 1986; Shokeid 1988, ולצידם גם דמוגרפים שהעריכו בהערכת יתר את מספרם של היורדים כפי הנראה במטרה ליצור הד שלילי לתופעה. כך למשל הסקר הסוכנותי שבוצע בשנת 1981, ודיווח

⁸ לב-ארי ורבהון 2011.

⁹ כהן 2011.

על כחצי מיליון ישראלים המתגוררים בארה"ב, או סקר פדרציית לוס אנג'לס משנת 1983 שדיווח שבאזור לוס אנג'לס לבדו ישנם כמאה אלף ישראלים¹⁰.

א. אסכולת "לימודי ההגירה" (Migration studies). גישה זו המדגישה את המימד הכלכלי ולכן ניטרלית לכאורה, מזוהה אף היא עם הטיות אידיאולוגיות של ארץ מוצא החוקר, אך הפעם אלו הם בעיקר חוקרים בקהילות היהודיות בארצות המערב, המהוות מוקד להגירת יהודים ואחרים. גישתם הכלכלית מיסודה, שואבת מחקר התופעה הכללית, ומנתחת את ההגירה הישראלית באמצעות תיאוריות כלכליות של סוכנות (Agency) ואינטרס אישי, בהן יחידים פועלים ומהגרים ממניעים של מקסום רווח וניצול הזדמנויות לשיפור קריירה, השכלה, הכנסה, רמת חיים וכד' DellaPergola 1992; Portes and Borocz 1989; Burawoy 1976. גישה זו, מתייחסת לשוק ההגירה כשוק חופשי של מדינות המעודדות הגירה מצד אחד, ומהגרים בעלי כישורים נדרשים מצד שני, הבוחרים את יעד ההגירה בהתאם ליכולתם למקסם את רווחיהם בו. בשונה מ"גישת היורדים", גישה זו אינה מדגישה קשר מיוחד בין זהותו האתנית של המהגר לארץ המוצא. חוקרים המצדדים בגישה זו, נוטים להתמקד במשאבים המרובים העומדים לרשות המהגר הישראלי (שפה, תרבות, מקצוע) וביכולתו להסתגל בקלות יחסית לחברה הקולטת.

ב. אסכולת הטרנס-לאומיות והקוסמופוליטיות. תחילתה של האסכולה בשנות התשעים, ובהדרגה עברו אליה גם חוקרים שהיו מזוהים עם לימודי ההגירה. המושג "הגירה טרנס-לאומית" שואב מעולם הארגונים הא-ממשלתיים הגלובליים ומתייחס למהגרים כ"רב מקומיים" או "רב-לאומיים" (Trans-National). המצדדים בגישה זו מדגישים שבשונה מבעבר, אין ציפייה כי המהגרים יאבדו את קשריהם הקודמים ויטמעו בחברת היעד, אלא קיימת לגיטימציה לעיצוב ושימור הקשר עם חברת המוצא ועם קהילות אחרות מאותו מוצא אתני בארצות אחרות.

הגישה מדגישה את רב ממדיותו של תהליך ההגירה ואת יכולתם של המהגרים לשלב משאבים מארץ המוצא וארץ היעד, ובוחנת את התופעה דרך החוויה הקולקטיבית של המהגרים כ"תפוצה תרבותית" (Cohen 1997). זוהי אסכולה פוסט מודרנית במהותה הרואה בזהות ובמוצא תרבותי וגיאוגרפי מושגים נזילים, ומדגישה קשרים לקבוצות שונות, רקעים שונים ופרקטיקות שונות. חווית המהגרים הישראלים מפורשת כניסיון קבוצתי לשימור מידה של חופש למול הקיבעון והגבולות של חברת המוצא, וכדיון עמה על סדר היום התרבותי ועל המערכות הכלכליות אשר **כפו עליהם** קטגוריות מחייבות ומבנים חברתיים בניגוד לרצונם. תיאוריה זו מדגישה

¹⁰ NJPS - Israelis in the United states: Reconciling Estimates with NJPS

כאמור את יכולתם של המהגרים לשלב משאבים, רשתות חברתיות וזהויות זמינות ממספר מקורות, בכדי להגדיל את עצמאותם למול כל מדינת לאום יחידה, ובכדי לצמצם את מחויבויותיהם הפטריוטיות בתחומי האזרחות, המיסוי, השירות הצבאי, היררכיות גזעיות ועדתיות שונות, אידיאולוגיות מגדריות והגבלות דתיות, שנכפו עליהם במדינת המוצא ולעיתים גם במדינת היעד בניגוד לרצונם. תמונת ראי של גישה זו תטען שהיא למעשה מדגישה רגשות של ניכור, "עקירה" (Displacement), והיעדר זהות קוהרנטית.

כאמור מקור ההגדרה של הגירה מסוג מסוים דווקא כטראנס-לאומית, הגיע בהשאלה מהארגונים הבינלאומיים ובעיקר מהארגונים הא-ממשלתיים השיתופיים למיניהם (Global NGO's). הגדרה זו באה להבחין בין אופי ההגירה החדש, בו לקשרים עם המולדת המתאפיינים ברבגוניות (משפחתיים, פוליטיים, תרבותיים, כלכליים, דמוגרפיים ועוד), תפקיד מרכזי בעיצוב קהילת המהגרים וחוויית ההגירה, ובין אופי ההגירה בעבר שהתאפיין בהתמודדות ובבניית חיים חדשים בארץ ההגירה, לצד ציפייה לניתוק מחברת המוצא ככל שמתארכת השהות וגוברת ההיטמעות בחברת היעד.

המרחב החברתי של המהגרים הטרנס-לאומיים משתרע על פני מספר מרחבים גיאוגרפיים, ומשתנה תדיר דרך מערכת הקשרים והמחויבויות שמטפחים המהגרים עם יותר ממקום אחד.

(Glick Schiller et al. 1992, 2004; Cohen 1997; Gurnizo & Smith 1998; Gold, 2002; Levitt & Glick Schiller,)
(.2004; Smith, 2005 Lev-Ari, 2008, 2010. Rebhun and Lev-Ari 2010. DellaPergola 2011

מבין שלוש האסכולות, הגישה הטרנס לאומית, היא המקובלת ביותר היום בשדה המחקר כהסבר לתופעת ההגירה מישראל, והיא זו הרלוונטית ביותר להבנת זהותם של בני הדור השני להגירה. יכולת ההסבר של שתי האסכולות האחרות פחותה, אך עדיין קיימת. שכן מידת הטרנס-לאומיות של המהגרים מישראל תלויה בין השאר במאפייניהם החברתיים, בקשריהם המשפחתיים, במצבם הכלכלי, במשלח ידם ובאופייה של החברה הקולטת. מהגרים בוגרים בעלי אמצעים, יכולים לקיים אורח חיים טראנס-לאומי הכולל לצד התערותם בחברת ההגירה גם ביקורים תכופים בישראל, ולעומתם מהגרים צעירים או מהגרים ממעמד כלכלי נמוך, יקימו קשרים אלה באינטנסיביות פחותה או כלל לא.

המושג זהות אישית (Personal identity) כולל בתוכו את העקרונות, האמונות, הערכים, התפקידים וההתנסויות, שאדם צבר במהלך חייו. תהליך יצירת הזהות ועיצובה, הנו תהליך מתמשך שתחילתו בילדות, ועוצמתו משתנה בהתאם לגיל, למאורעות בחייו של אדם ולצמתי קבלת "החלטות מעצבות חיים" דוגמת נישואין (במיוחד בקרב מיעוטים אתניים דוגמת יהודים) ובחירת קריירה. אחת התקופות המרכזיות בעיצוב זהות אישית היא גיל ההתבגרות (Marcia, 1980: Erikson, 1968), בו המתבגרים עורכים ניסויים וביורורים בזהויות (ובכלל זה מתוודעים וחוקרים אודות זהותם האתנית) דוגמת אמונות דתיות ופוליטיות ואימוץ תפקידים אפשריים לקראת תקופת הבגרות.

עבור בני דור ודור שני להגירה, המהווים מיעוט אתני בארצות ההגירה, אתגרי הזהות מורכבים אף יותר (Markstrom-adams, 1992), שכן הם עומדים בפני שתי מערכות ערכים תרבותיים (במקרה דן, הזהות הישראלית זרה לחברת הרוב מבחינה לאומית ודתית¹¹).

בנוסף, רובם של המהגרים מישראל נעדרים מאפיינים פיזיים המבחינים אותם מקבוצת הרוב ומחריגים אותם (בייחוד בכל האמור לצפון אמריקה). לכן, בני דור שני ודור ודור, שגדלו באץ ההגירה ושולטים היטב במנהגיה ושפתה, יכולים ברצונם לזנוח את המאפיינים התרבותיים המבדילים אותם, ולהיטמע באופן חלק בחברת הרוב.

ומאידך גיסא, אלה מביניהם המעוניינים בשימור הזהות הישראלית, מתקשים במציאת כלים ואפשרויות לביטוייה בתפוצות. שכן זוהי זהות צעירה ודינאמית הנמצאת בתהליכי התהוות, שהמרכיבים העיקריים בה הם: אתוס לאומי-פוליטי-יהודי, מרחב גיאוגרפי ספציפי – מדינת ישראל אשר בה מתקיימים רוב יהודי, ופרהסיה יהודית (יחידה בעולם). כפועל יוצא מכך, הזהות הישראלית נעדרת כמעט לחלוטין ריטואלים שניתן להעתיקם או לקיימם מחוץ למרחב הגיאוגרפי או במופרד מהפרהסיה הישראלית-יהודית. המהגרים מישראל החילונים ברובם (69.6% מהמהגרים מגדירים עצמם חילוניים)¹², צמחו לתוך זהות זו מבלי להידרש לכינונה באופן אקטיבי (המדינה דאגה לחינוך), ומבלי להיחשף לצדדים הדתיים שלה המספקים מערכת ריטואלים ועולם ערכי, המאפשרים את שימור הזהות הישראלית-יהודית גם מחוץ למרחב הגיאוגרפי הישראלי. דהיינו, הזהות היהודית-ישראלית קשורה בקשר הדוק למרחב הגיאוגרפי

¹¹ גם כאשר הישראלים באים לקחת חלק בחוויה היהודית האמריקנית שהיא אמנם שונה מתרבות הרוב אך נהנית ממעמד מוכר, הם מגלים כי היא שונה באופן משמעותי מזו המוכרת להם מהבית (פרט לאורתודוקסים כמובן).
¹² רבהון ופופקו, 2010.

הפוליטי-לאומי הישראלי, וכאשר מנתקים אותה ממנו מגלים שהיא איננה יכולה לשמש מסגרת זהותית מרכזית ואוטנטית, בייחוד כשהמדובר הוא במי שחוו אותה בישראל לתקופה קצרה בלבד בילדותם, או שלא חוו אותה כלל. התוצאה של מצב זה היא שהזהות הישראלית של בני דור שני ודור וחצי להגירה נמצאת במגמת היחלשות מתמשכת ביחס לזהות ארץ ההגירה, לעיתים עד כדי היעלמות.

מסגרות זהות חלופיות אפשריות:

המעבר ממסגרות זהות דטרמיניסטיות באופיין, לפיהן זהות הפרט הינה קבועה ובלתי ניתנת לערעור, לביטויי זהות וולונטאריים בהם הפרט הוא זה שבחר ומעצב את זהותו ואת מידת הזדהותו בהתאם לצרכיו מתוך "שוק של זהויות אפשריות". הסיט את הדיון התיאורטי-מחקרי בנושאי זהות, מהתארגנויות תרבותיות קבוצתיות אל הפרט ואל האופן בו הפרט מפרש את זהותו ונותן לה משמעות. גידנס (1991), מגדיר את העולם המודרני כרפלקסיבי וטוען "שהרפלקסיביות של המודרניות חודרת לגרעינו של העצמי עד שזה נהפך לפרויקט רפלקסיבי", כלומר הפרט הוא האחראי ליצירת העצמי לעיצובו, לשינוי ולשימורו (גידנס, בתוך: ריצ'רד 2006). ובכל האמור לעיצוב זהותם של בני דור וחצי ודור שני, הבנייתה ושימורה של הזהות הישראלית נעשית ברמת הפרט.

כפי שנאמר לעיל, המסגרת התיאורטית המרכזית לניתוח תופעת ההגירה מישראל היא התיאוריה הרואה הגירה כתהליך טראנס לאומי. ש"אחד המופעים הזהותיים האפשריים של המהגרים הטרנס-לאומיים היא **הזהות התפוצתית**, המבוססת על מרכיבים פסיכולוגיים סמליים של זהותם האתנו-לאומית של המהגרים" (לב-ארי 2010). זהות זו מתגבשת עם היווצרותה של קבוצת מהגרים משמעותית, לאחר השלמת שלבי הקליטה הראשוניים המלווים בהשתלבות במערכות ההשכלתיות והכלכליות של החברה הקולטת ובלמוד השפה המקומית. אז מתאפשרת הקמתן וחיזוקן של רשתות פורמאליות ובלתי פורמאליות על בסיס המוצא המשותף, שיפעלו לשמירת ייחודה של הקבוצה והבטחת האינטרסים שלה בחברה הקולטת ובארץ המוצא כך שלמעשה נוצרת "בועה ישראלית" או תחושה של "להיות בבית בחוץ לארץ" (Galchinsky, 1998; sheffer, 1986, בתוך: לב-ארי 2010). בין הביטויים של הזהות הישראלית התפוצתית בעיקר בקרב בני דור ראשון להגירה ניתן למנות: מתן שמות ישראלים לילדים, דיבור עברית בבית, מעקב אחר חדשות וטלוויזיה מישראל באופן שוטף (בעיקר דרך האינטרנט), ביקורים בישראל, חברות ברשתות חברתיות ישראליות, הסברה למען ישראל ותרומות לארגונים ישראלים או ארגונים למען ישראל ועוד. בקרב בני דור שני ודור

וחצי להגירה(להלן בני דור שני) , אפשרויות ביטוי הזהות האתנית ועוצמתה מצומצמות יותר והן מתבטאות בדיבור עברית, בהתחברות עם ישראלים אחרים, בשייכות לתנועות נוער ישראליות ובגיל יותר מאוחר גם בגיוס לצה"ל ובהשתתפות בתוכניות תגלית ומסע.

בכל האמור לקהילת המהגרים הישראלים בצפון אמריקה, נראה כי תהליך הבנייה כתפוצה טראנס-לאומית אכן מתרחש, ואנו נמצאים כעת בשלב בו לפחות חלק מקהילות המהגרים הגיעו לרמת ארגון וביטחון המספיקה בכדי לפעול ולבוא בדרישות קולקטיביות להכרה במעמד ובלגיטימיות שלהן מצד ארץ המוצא – ישראל. דוגמה לכך הוא כנס "המועצה לישראלים בתפוצות"¹³ שנערך בקנדה בשנת 2011, בהשתתפות השר לענייני הסברה ותפוצות יולי אדלשטיין, ובו נידונו נושאים דוגמת "היחסים בין מדינת ישראל לישראלים בחו"ל", "בניית קהילה ישראלית בחו"ל" ועוד.

כהן והברפלד (Cohen & Haberfeld 2003), אשר בדקו את מידת הצלחתם הכלכלית של בני דור ראשון ושני להגירה מישראל בארה"ב, גילו כי בני דור ראשון הצליחו יותר מבחינה כלכלית ביחס לעמיתיהם האמריקנים, ובכלל זה בעלי רקע מאפיינים השכלתיים ואחרים זהים, וכי "בני דור שני להגירה אף הצליחו להתעלות על בני הדור הראשון בהישגיהם מבחינת משכורות והכנסה" (עמ' 154). כהן והברפלד מסכמים את מאמנם באומנם שהדרך להשגת "התבוללות כלכלית" שעשויה להימשך בקבוצות מהגרים אחרות מספר דורות, נמשכה במקרה הישראלי פחות מדור אחד. ממצאים אלה ואחרים מראים כי האתניות הישראלית, אינה מהווה מכשול בפני ניעות כלכלית וככזו היא גם אינה מהווה זרז או מצת לביטויים של זהות או מודעות אתנית, הנובעים מתחושה של אפליה וקיפוח.

לטענת בין וסטיבנס (Bean & Stevan. 2003), הזדהות אתנית מופיעה באופן הבולט ביותר בקרב המעמדות הנמוכים והגבוהים ביותר. לטענתם אתניות סמלית (להלן) יכולה להיווצר בקרב מי שהשתלבו היטב כלכלית ובעיקר בקרב ילדי מהגרים מהמעמדות הגבוהים ביותר. הללו (ובכללם בני המהגרים מישראל) צפויים להשתמש באתניות ובביטויי סולידאריות אתנית פחות ככלי אינסטרומנטאלי ויותר כאמצעי ביטוי סובייקטיבי ואוטונומי של הפרט.

אחד ההיבטים של ההגירה הטראנס-לאומית הוא **הדינאמיות הזהותית**, היכולה להתבטא בזהות משתנה - שינוי נאמנות מדינתית, זהות מקוטעת, או זהות חלקית - נאמנות לשתי מדינות או חוסר מחויבות למי מהן. ככזה, תהליך הבניית הזהות האתנית של המהגרים וילדיהם הוא תהליך דינאמי הנתון במו"מ מתמיד בינם לבין החברה הקולטת

¹³ World Council of Israelis Abroad, Building Bridges to World Jewry and the State of Israel. Toronto January 18-20, 2011.

וביחס אליה. אופיו של התהליך עשוי להשתנות בהתאם לקבוצה האתנית אליה שייך המהגר, מעמדה בארץ היעד, מטרת ההגירה, והנרטיב השולט בחברה הקולטת ביחס להגירה וביחס לארצו של המהגר או בהתאם לצרכים ולמאפיינים זהותיים אחרים שלו דוגמת מראה, דת, מוצא ואף נרטיב ההגירה האישי שלו.

היווצרותן של קהילות מהגרים משמעותיות בארצות ההגירה, לצד היחלשות הדרישות מצד החברה הקולטת לזיתור מרצון על ייחודן התרבותי והתמזגותן ב"כור היתוך", והחלפתן בנרטיבים פלורליסטיים, לפיהם הקבוצות השונות משתלבות מבחינה מבנית אך שומרות על ייחודן החברתי והתרבותי. תרמו לעלייתו המחודשת של השייך האתני, ולדינאמיות הזהותית באמצעות מה שמתואר כ-"זהות אתנית" ו"אתניות סימבולית" (טור-כספא, פרג ומיקולינסר, 2004). זהויות אלה מתייחסות לייצוגה של השייכות האתנית כחלק מזהותו של הפרט, אך הן אינן הגדרות חיצוניות קשיחות, אלא הגדרות סובייקטיביות הנתונות לפרשנותו וחוויתו של הפרט בהתאם לצרכיו. לפי גנס (Gans, 1979; 1994), הזהות הקבוצתית שבעבר הייתה מולדת ומבוססת על גורל משותף, היסטוריה ומורשת, הפכה לנושא הנתון לבחירתו ופרשנותו של הפרט, ברצותו יבחר איך וכיצד לאמצה, ואיזו משמעות תינתן לה במכלול העצמי שלו. "הזהות האתנית" מהווה את מכלול המאפיינים הנובעים משייכות הפרט לקבוצה ושאותם הוא חולק עם אחרים, זאת בניגוד לזהות האישית המבטאת את מכלול המאפיינים המייחדים את הפרט מסביבתו. ככזו, זהות אתנית מהווה את אחד ההיבטים האפשריים של זהות חברתית" (טור-כספא, פרג ומיקולינסר, 2004. בתוך לב-ארי, 2010). לזהות אתנית ישנן הגדרות רבות המתייחסות להיבטים שונים של מטען תרבותי בהתאם לאסכולת הניתוח ביניהן: הזדהות עצמית כחבר קבוצה, תחושת שייכות ומחויבות לקבוצה, עמדות חיוביות או שליליות כלפי הקבוצה, עמדות וערכים משותפים, זיכרון היסטורי וכן שפה התנהגות ומנהגים, הממקמים את הפרט בהקשר תרבותי מסוים. ככל שהקבוצה המוגדרת נתפסת כמשמעותית יותר בעיני הפרט גדלה השפעתה על מושג העצמי שלו.

פיני (Phinney, 1996; Rotheram & Phinney, 1987, p. 13), מגדירה זהות אתנית בתור תחושת השייכות והמחויבות שיש לאדם לקבוצה אתנית והמרכיב בחשיבה, התפיסה, הרגשות וההתנהגות שלו הנובעים מהשייכות לקבוצה זו (טור-כספא, 2004, עמ' 39). ככזו, השלכותיה של הזהות האתנית מגיעות גם לתחומים שאינם קשורים בה ישירות דוגמת הזדהות דתית או פוליטית.

לעומתם טוענים אחרים כי הזהות האתנית למעשה מחליפה או ממלאת את המקום שפעם מילאו התנהגויות וביטויים אתניים מבניים, דוגמת מגורים בשכונות בעלות צביון דתי-תרבותי מסוים שייכות לקהילה ודפוסי נישואין פנים

קהילתיים. גנס אשר מניח כי התבוללות הינה תהליך של "קו-ישר" (Gans, 1994), טוען כי מה שמצטייר כ"תחייה אתנית" או "תחיה דתית" אינו אלא שלב חדש בתהליך ההתבוללות של הקבוצות האתניות לתוך התרבות והחברה המקומית הכללית (רבהון ולב-ארי 2011, עמ' 108-109).

מבחינה סוציולוגית, קיימים שני מודלים מרכזיים במחקר לבחינת זהות אתנית (טור-כספא, פרג ומיקולינסר, 2004):

- המודל הראשון: **מודל הקבוצות**, רואה בהזדהות עם הקבוצה האתנית ובהזדהות עם קבוצת הרוב שני קבוצות של רצף חד מימדי. לכן, התערות בקבוצת הרוב באה על חשבון זהות אתנית משמעותית, דהיינו אדם אינו יכול להרגיש הזדהות חזקה עם קבוצתו האתנית ועם קבוצת הרוב בו זמנית (Andujo, 1998; Makabe, 1979; Simic, 1987; Ullah, 1985).
- המודל השני: **הדו מימדי**, מתייחס לשתי קבוצות ההזדהות – הקבוצה האתנית וקבוצת הרוב כבלתי תלויות זו בזו וכאלו שאינן באות זו על חשבונה של זו (Berry, Trimble, & Olmedo, 1986). השילוב בין שתי קבוצות אלו ברמותיו השונות, יוצר ארבע אפשרויות להתמודדות עם זהות קבוצתית השונה מקבוצת הרוב (טור-כספא, פרג ומיקולינסר, 2004):

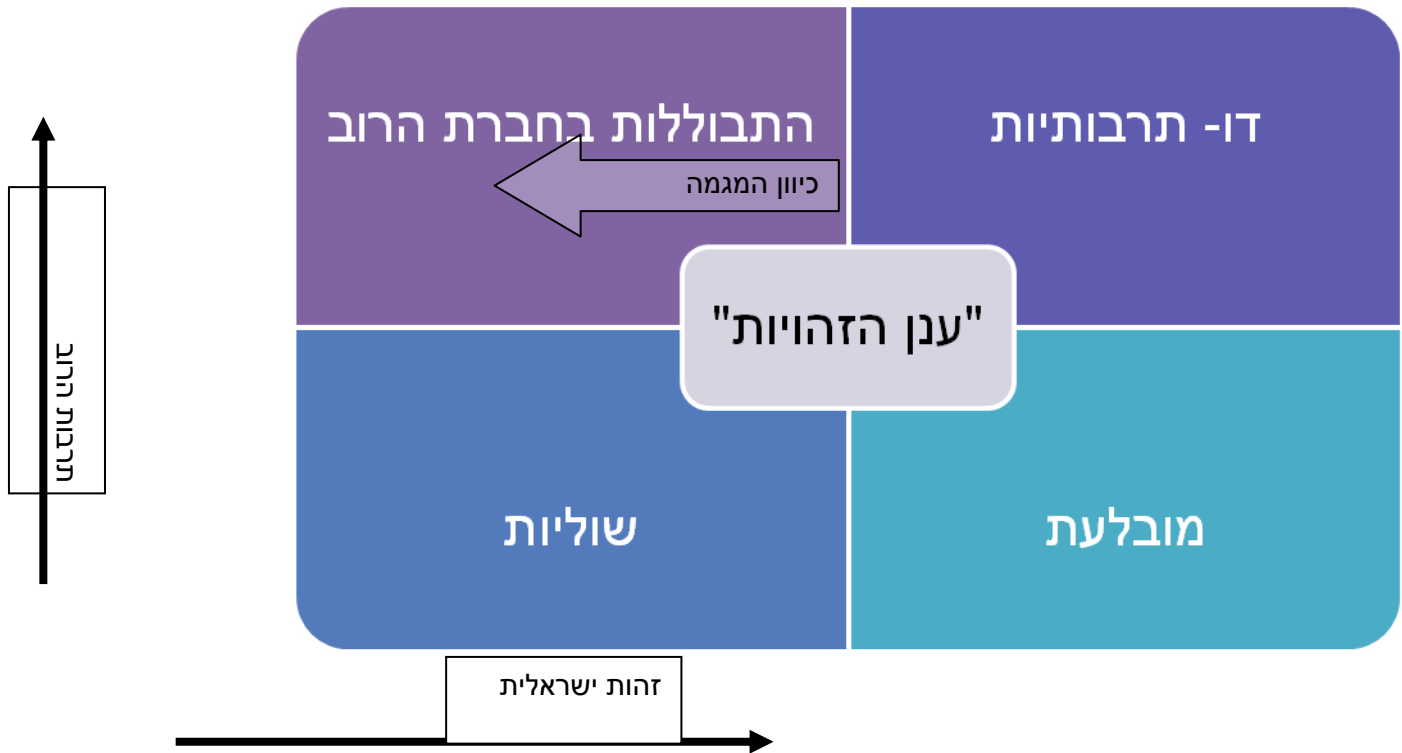
1. אוריינטציה דו תרבותית (Biculturalism) – הזדהות חזקה עם שתי הקבוצות (כישראלי וכבן חברת הרוב).
2. שוליות (Marginalization) – היעדר הזדהות עם מי מהקבוצות.
3. התבוללות (Assimilation) – היטמעות והזדהות עם תרבות הרוב.
4. מובלעת/הפרדה (Enclave/Separation) – הסתגרות בקבוצת המיעוט האתנית והזדהות מוחלטת עמה (הזדהות כ"ישראלים" בלבד).

כאשר אנו באים לבחון את זהותם של בני הדור השני להגירה מישראל, נראה כי המודל הדו מימדי, הוא זה המתאר באופן המדויק יותר את אתגרי הזהות של בני הדור השני והאפשרויות העומדות בפניהם. כילדי מהגרים, בני דור שני

חשופים ללחצים רבים, הם חווים קשיים תרבותיים מצד הוריהם המהגרים ומצד בני גילם המקומיים. יתרה מכך, פעמים רבות אין להם זיכרון של ארץ המוצא איתה הם מזוהים, וכמי שגדלו בארץ היעד הם מדברים טוב יותר את שפתה מאשר את שפת מוצאם וחיים את תרבותה וסגנון חייה. ככאלה זהותם אינה מסתכמת באחד משני קטבים, אלא משתרעת על פני מרחב המשתנה בהתאם לתחושות הפרט, ליחסו עם החברה הכללית ולמחיר החיובי או השלילי הכרוך בהזדהות האתנית. מבין ארבע אפשרויות זהות אלה, שתי הקטגוריות המרכזיות הן האוריינטציה הדו-תרבותית וההתבוללות, למעשה כמעט ולא ניתן לתחום את הגבול בין שתי קטגוריות אלה ויהיה נכון יותר לתארן כרצף הנתון לפרשנות סובייקטיבית של הפרט. קטגוריות השוליות והמובלעת האתנית קלות יותר לכימות, אך הן מכילות שיעור נמוך בלבד מהאוכלוסייה. לב-ארי (2010), טוענת כי אלו שחשים הזדהות עם ישראל והקהילה הישראלית וניכור כלפי הקהילות המקומיות ("מובלעת ישראלית" לעיל), הם בעיקר מי שהיגרו עם הוריהם כשהיו בני יותר משמונה. עוד טוענת לב-ארי במחקרה כי אלה המזוהים במיוחד עם ישראל בוחרים להצטרף לגרעיני צבר ומקרבם מרבית מאלה שנולדו בישראל גם יעלו ארצה¹⁴.

מטריצת המודל הדו מימדי, וכיוון המגמות הזהותיות של בני הדור השני:

¹⁴ לב-ארי, 2010 עמ' 156.

הדוגמאות לתקפותו של המודל הדו מימדי בכל האמור לזהותם של הישראלים רבות: רוזנטל (Rosenthal, 1989) במחקרה על ישראלים שקיבלו אזרחות אמריקנית ומתגוררים בברוקלין וקווינס, מצאה כי בעוד שבדור ההורים 63% הזדהו כישראלים, בדור הילדים פחות מ-7% הזדהו כישראלים וכ 55% הזדהו כאמריקנים. עוד גילתה רוזנטל כי ילדי ישראלים שהלכו לבתי ספר יהודיים נטמעו לתוך התרבות היהודית-אמריקנית, זאת ביחס לילדי ישראלים שהלכו לבתי ספר ציבוריים ושמרו על זהותם הישראלית.

גולד (2002), טוען לגבי יהודי ארה"ב כי בני דור וחצי דור שני מעורים יותר מהוריהם בחברה הלא יהודית, והזדהותם עמה זהה להזדהותם עם החברה היהודית, בעוד שהוריהם יעדיפו להזדהות עם ישראל או עם ישראלים בארה"ב על פני החברה המקומית הלא ישראלית.

לב –ארי (2008), שחקרה את קהילות המהגרים הישראלים באירופה, בעיקר בבריטניה ובצרפת, שם קיימים הריכוזים

הגדולים ביותר. גילתה כי בעוד בני דור ראשון שומרים על זיקתם ליהדות ולישראל בעיקר באמצעות הקשר עם ישראל והתרבות הישראלית, בני דור וחצי ודור שני נמצאים בתהליך מתמיד של טמיעה בחברה הלא יהודית, וכי בקרב מי שנולדו בארץ ההגירה - מוקד הזהות העיקרי היה קודם כל ארץ ההגירה עצמה, ורק אחר כך מדינת ישראל. עוד טוענת לב-ארי כי בעקבות המעבר לחו"ל חלו שינויים במרכיבי הזהות היהודיים והישראלים של הצעירים והמבוגרים באופן הבא: הדור הראשון חש כעת, יותר מהצעירים, כי "בעקבות המעבר לחו"ל חשובה להם הדת היהודית יותר מקודם (39% ו 18% בהתאמה) וכן שחשוב להם לשמור על מנהגים יהודיים יותר מקודם (46% ו 41% בהתאמה). לעומת זאת, לצעירים חשוב כעת, יותר מאשר למבוגרים, להתערות בחברה הלא יהודית (37% ו 15% בהתאמה) וכמו כן חשוב יותר לרווקים ליצור קשרים חברתיים עם לא יהודים (37% לעומת 16%)". בנוגע לנישואין, 74% מכלל הנשאים באירופה לא פוסלים או מסכימים לנישואי חוץ ורואים זאת כעניין פרטי של בני הזוג. אך בעוד שבני הדור הראשון, כמעט כולם נשואים עם בני/בנות זוג יהודים. כרבע מבני הדור השני ודור וחצי נישאים בנישואי חוץ או חיים עם בן/בת זוג לא יהודים. במחקר שערכה לב-ארי בארה"ב (2010), עם צעירים מגרעין צבר, טרום צבר ואחרים, מעל לחמישים אחוזים הסכימו לחלוטין לחתונה עם לא יהודי או חשבו שזה נושא אישי של בני הזוג. נתוני המפקד האוסטרלי אותם אביא בהמשך נייר זה, מראים שישנן קהילות ישראלים בהן אחוז נישואי החוץ כנראה גבוה באופן משמעותי. בכל האמור להתארגנות הקהילתית באירופה גלתה לב-ארי כי "צעירים בני דור וחצי ודור שני אינם שותפים כמעט להתארגנויות הוולונטאריות הישראליות (בעיקר הספרדים), עובדה זו בלטה בעיקר בקרב ישראלים שרואיניו בצרפת, שלא יכלו להצביע ולו על ארגון ישראלי אחד, פורמאלי או בלתי פורמאלי, הקשור בישראל. במספרים: 23% מהצעירים בצרפת קיימו קשרים אינטנסיביים עם הקהילה הלא יהודית, 30% בילו את שעות הפנאי שלהם עם חברים לא יהודיים, 61% ציינו כי אינם משתייכים או פעילים בקהילה היהודית ו- 77% אינם מתגוררים בשכונות יהודיות. קבוצות אלה למעשה נמצאות במגמה של אסימילציה חלקית או מלאה לתרבות הרוב.

מחקרם של רבהון ופופקו (2010), מצביע אף הוא על תמונה דומה **כארבעים אחוזים מכלל ילדי הישראלים בעולם, אינם משתתפים במערכת החינוך היהודית** (להלן). נתון זה משמעותי מכיוון שמערכת חינוך ישראלית אינה קיימת, לכן הורים המעוניינים להקנות לילדיהם חוויה ישראלית-יהודית קבועה ומתמשכת, עושים זאת בתיווכם של מוסדות הקהילה היהודית. היעדר חינוך יהודי משמעו במקרים רבים הוא היעדרם של חסמים בפני התבוללות.

את תמונת הזהות של בני הדור השני בעיקר באירופה ניתן גם להבין דרך התנסותן של תפוצות אחרות ותיקות יותר. פורטז ורומבאוס (Portes and Rumbaut, 2001; Portez and Zhou, 1993; in Lev-Ari 2010 p. 35) אשר חקרו צאצאי מהגרים ספרדים, קובנים מקסיקנים ואחרים, ציינו כי בני הדור השני חוו מעבר חלק למדי אל עבר הזהות הכלל-אמריקנית ובכך הפכו את השאלה של הזהות האתנית לשאלה של בחירה אישית. החוקרים טענו שרוב בני הדור השני יזדהו עם אבותיהם ועם המסורת באירועים מסוימים, לפי מידת הנוחות שיחושו בהקשר זה. החוקרים תיארו תופעה זו בשם "התבוללות מקוטעת" (Segmented assimilation).

לב-ארי (2008) טוענת לגבי בני דור וחצי ודור שני באירופה כי "הם מודעים יותר לגילויי אנטישמיות ואף חשים בה בעוד הוריהם בני הדור הראשון חשו בכך פחות (אם בכלל)". בהמשך לכך בני דור וחצי ודור שני אף דיווחו כי הם מעדיפים שלא לשוחח בעברית מחוץ לבית, עובדה המבליטה את שונותם כבני מהגרים או כישראלים, דבר שהם אינם מעוניינים בו (בעיקר בתקופות בהן הצטיירה ישראל כבעייתית בדעת הקהל העולמית). ממצאים אלה תואמים את אבחנותיו של ווטס (Waters, 1990), לפיהם פרטים בוחרים את אותם אספקטים תרבותיים ואתניים, איתם הם מרגישים בנוח להזדהות ולכן משמרים ומבליטים אותם, בעוד שסממנים אתניים המפריעים להם יוצנעו או יזנחו.

בנוסף טוענת לב-ארי (2008) כי "מנגנוני שמירת הזהות של הצעירים ובני "דור וחצי" ודור שני רופפים יותר מאלה של הוריהם והם נדרשים יותר להכריע לגבי הזדהות עם החברה המקומית, בעיקר בשל העובדה שחברה זו דורשת מהם הגדרה כזו באמצעות מוסדות החינוך, בעוד ההורים נדרשים לכך פחות. זהותם של צעירים ובני "דור וחצי" ודור שני נבנית תוך תהליך רציף יותר של הסתגלות לחברה המארחת מזו של הוריהם, ולכן גם זהותם קשורה יותר בחברה המארחת מזו של הוריו". ומכאן מגיעה למסקנה כי "בהשוואה בין-דורית, אם כן, עוצמת הפרקטיקה הטרנס-לאומית נחלשת, כאשר בקרב בני דור וחצי ודור שני מעגנים את קשריהם החברתיים וזהותם בחברה המקומית הלא-יהודית בעוד הוריהם חווים הבניית זהות טרנס-לאומית ישראלית במהלך חייהם במהגרים באירופה".

בארה"ב מצב המהגרים מישראל אמנם שונה ממצבם באירופה אך מכיל מאפיינים דומים רבים. מבחינה תרבותית, הזהות הלאומית של ישראלים בארה"ב, מבוססת בעיקרה על תחושה סובייקטיבית של ישראליות ויהודיות, והיא בעלת מאפיינים של יהדות ישראלית חילונית. זוהי כאמור זהות תפוצתית דו-לאומית שמצד אחד משולבת מבחינה כלכלית ומבנית בארץ היעד, ומצד שני שומרת על גבולות תרבותיים, ערכים, ונרטיבים של ארץ המוצא המאפשרים למהגרים

"להרגיש בחו"ל בבית" (at home abroad). ביטוייה השכיחים ביותר הם: העדפת העברית כשפה המדוברת בבית, מתן שמות ישראליים לילדים, מעקב אחר הנעשה בישראל (דרך הטלוויזיה, רדיו עיתונות ואינטרנט), מתן תרומות, השתתפות בפעילויות למען ישראל וביקורים בה. למרות גדלה של קהילת הישראלים המספק אפשרויות רבות יותר לקיומה של זהות אתנית מובחנת, גם כאן עצמת האתניות נחלשת במעבר מדור ההגירה הראשון לשני.

כפי שעולה מהנתונים להלן רק כ- 40% מקרב "הגרעין המרכזי של הישראלים" שולחים את ילדיהם לבתי ספר יהודיים יומיים ו 22% נוספים שולחים את ילדיהם לחינוך משלים (האחוז מקרב כלל הישראלים נמוך יותר), 40% הנוספים אינם שולחים את ילדיהם לחינוך יהודי כלשהו. נתונים אלה במיוחד כאשר הם משתלבים עם מגורים בשכונות ללא יהודים משפיעים על עמדות והזדמנויות בכל האמור לנישואי חוץ או שימור זהות יהודית וישראלית.

הטבלאות להלן המתייחסות לבני דור שני ודור וחצי להגירה, מראות את מידת ההשתתפות וההתערות של הישראלים וילדיהם במוסדות היהודיים. יש לשים לב כי הנתונים מתייחסים כדברי מחברי הדו"ח "לגרעין המרכזי של הישראלים בחו"ל שיש להם הזדהות ישראלית גבוהה"¹⁵.

לאור הערה זו, אין להוציא מכלל אפשרות שנתוני הישראלים שאינם מחפשים קשר עם מדינת ישראל (קשר שפעמים רבות ישנה הקבלה בינו ובין זהות יהודית), יהיו אף נמוכים באופן משמעותי בכל האמור לשמירה על זהות אתנית ישראלית או יהודית.

¹⁵ רבהון ופופקו, 2010.

מעורבות קהילתית בקרב ישראלים בחו"ל, לפי מקום מגורים (באחוזים):

יש לשים לב כי המדובר כאן הוא בכלל הישראלים – דור ראשון להגירה

השתתפות בפעילויות חברתיות/תרבותיות	תדירות ביקורים בבית-כנסת				מקום מגורים
	כ"ס	פעם בחודש או יותר	כמה פעמים בשנה	אף פעם	
כ"ס	כ"ס	פעם בחודש או יותר	כמה פעמים בשנה	אף פעם	מקום מגורים
50.1	100	22.4	50.4	27.4	סה"כ
54.2	100	24.6	51.5	23.9	ארה"ב
53.2	100	14.6	59.2	26.2	קנדה
54.3	100	34.2	52.1	13.7	אמריקה הלטינית
41.9	100	22.4	49.4	28.2	צרפת
40.9	100	24.4	38.5	37.2	אנגליה
32.7	100	6.8	29.5	63.6	גרמניה
43.4	100	19.1	47.4	33.5	מרכז – מערב אירופה
56.0	100	21.1	58.9	20.0	בריה"מ לשעבר
40.9	100	18.5	43.1	38.5	– אסיה אפריקה

45.8	100	18.6	50.0	31.4	אוקיאניה
------	-----	------	------	------	----------

מתוך: "רחוקים קרובים" 2010.

השתתפות ילדים במערכת החינוך היהודית הפורמאלית והבלתי-פורמאלית, לפי מקום מגורים (באחוזים):

תנועת נוער	חינוך יהודי פורמאלי				מקום מגורים
	סה"כ	יומי	משלים	כלל לא	
כ"ן	סה"כ	יומי	משלים	כלל לא	מקום מגורים
27.4	100	39.1	21.6	39.3	סה"כ
28.5	100	40.4	26.5	33.1	ארה"ב
34.0	100	41.8	17.7	40.5	קנדה
43.1	100	60.7	8.9	30.4	אמריקה הלטינית
26.0	100	37.7	24.6	37.7	צרפת
18.2	100	33.3	24.1	42.6	אנגליה
15.9	100	16.0	24.0	60.0	גרמניה
23.5	100	33.5	15.5	51.0	מרכז – מערב אירופה

34.7	100	30.6	11.3	58.1	בריה"מ לשעבר
15.5	100	33.3	17.9	48.7	– אסיה אפריקה
25.4	100	42.2	5.8	50.0	אוקיאניה

מתוך: "רחוקים קרובים", 2010, ההדגשות שלי.י.ק.

מחברי הדו"ח טוענים כי "באופן כללי, ישנה במידה רבה הלימה בין תדירות ביקורים בבית-הכנסת לבין השתתפות בפעילויות חברתיות ותרבותיות יהודיות מקומיות"¹⁶. אם נקבל הנחה זו הרי שהמגמות העתידיות עליהן מצביעה ההשתתפות בתנועות הנוער או בחינוך יהודי כלשהו בקרב בני הדור הצעיר, במיוחד בכל האמור לגרעין המרכזי של הישראלים בחו"ל אינן מבשרות.

¹⁶ רבהון ופופקו, 2010. פרק 4.4.

הערכות לגבי גודל אוכלוסיית המהגרים מישראל וילדיהם :

על מנת שנוכל לגבש מדיניות בנוגע לבני הדור השני, יש להגדיר את אוכלוסיית היעד ולהעריך (גם אם באופן גס) את היקף התופעה. אולם לשם כך יש להתגבר על מספר מכשולים ולהיות מודעים למגבלות הנתונים. הראשון שבהם הוא שהמהגרים מישראל אינם מצהירים על "הגירה" כמטרת נסיעתם בעזבם את ישראל, ואין בנמצא הגדרה מחייבת משפטית או נורמטיבית של מיהו מהגר ישראלי, בנוסף, היוצאים מישראל אף אינם מתבקשים להצהיר על יעד נסיעתם או מטרתו. לכן בבואנו למפות את תפרושת המהגרים מישראל עלינו להסתמך על מפקדים ודוחות סטטיסטיים ממדינות היעד (במקרים שישנם כאלה), או לחליפין על הערכות מושכלות.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מגדירה מהגר ישראלי **כאזרח** ישראלי ששוהה בחו"ל מעל שנה, בתנאי שקודם לכן שהה בישראל מעל לתשעים יום ברציפות¹⁷. אולם, גם הגדרה זו יוצרת עיוותים מסוימים בכלילת כל מי שהתאזרח בישראל ועזב אותה בקטגוריית "המהגר הישראלי". כך לדוגמה עולים שרק עברו בישראל לתקופה קצרה בדרך למדינה שלישית, או שניסו לעלות וחזרו לארצותיהם לאחר זמן קצר, מוגדרים כמהגרים ישראלים למרות שהרכיב המשמעותי בזהותם ובהגדרתם העצמית איננו המרכיב הישראלי. הגדרה מדויקת יותר הייתה מוסיפה מדד דוגמת תקופת שהות מינימאלית של מספר שנים בישראל טרם ההגירה.

משתנה נוסף הראוי לבחינה חוזרת הוא משך הזמן שממנו והלאה מוגדר אדם כמהגר, כאמור לעיל, על פי הלמ"ס מהגר הוא מי שיצא לחו"ל ושהה שם ברציפות יותר משנה. פועל יוצא של הגדרה זו הוא שישראלים רבים בהם שליחים, סטודנטים, פוסט דוקטורנטים וטיילים לאחר שירות צבאי, מוגדרים כמהגרים למרות שאין בכוונתם להשתקע בחו"ל.

בדיון הציבורי בישראל, שאלת "מיהו מהגר ישראלי" נתונה למניפולציות רבות עקב השלכותיה הפוליטיות לגבי זהותה של מדינת ישראל ועתידה, יש המנסים לצמצם את התופעה ויש המנסים להרחיבה עד כמה שאפשר. המניפולציות מצד הגורמים הממסדיים (משרדי ממשלה, סוכנות) משמשות לרוב ליצירת תחושות בגידה ואשמה בקרב הציבור היהודי המהגר, ומאידך תחושות שליחות וחשיבות בקרב היושבים בציון. ואילו המניפולציות מצד גורמים אחרים

¹⁷ מבחן תשעים הימים הרצופים בא למנוע ספירת ישראלים שבאים לביקורי מולדת כמהגרים או תושבים חוזרים.

משמשות לעיתים לביקורת על מדיניות ממשלתית כזו או אחרת, או להבדיל במקרה של גורמים אנטי ציוניים כתעמולת נגד לנרטיב הציוני ולקשר בין היהודים לבין מולדתם.

דוגמה למניפולציות מהסוג הראשון הן ההערכות שנעשו בשנות השמונים אודות מספר הישראלים החיים בארה"ב שנעו בין 300 ל 500 אלף איש. הערכות אלו נסמכו בעיקר על שני דוחות: האחד יצא מטעם הסוכנות היהודית ונכתב ע"י שמואל להיס בשנת 1981, בדוח מוערך מספר הישראלים בארה"ב בחצי מיליון. הדוח השני הוצא על ידי פדרציית לוס אנג'לס בשנת 1983 וטען כי באזור לוס אנג'לס לבדה גרים כ- 100,000 ישראלים וכי מספרם הכולל בארה"ב מסתכם בכמה מאות אלפים¹⁸. הרושם הוא כי מספרים אלה בעיקר בכל האמור להערכת הסוכנות, הם תולדה של הטיה שנועדה ליצור תמריץ שלילי להגירה מישראל וליצור לחץ על המהגרים לחזור חזרה לישראל¹⁹.

בשנת 1997 ערכה פדרציית לוס-אנג'לס סקר נוסף ממנו עלה כי מספרם של "היהודים שנולדו בישראל" (Israeli born Jews) באזור הפדרציה מסתכם ב 14.000 בלבד. נתון זה מחזק את חוסר המהימנות של האומדן הקודם אותו הציגה הפדרציה 15 שנים קודם לכן.

דוגמה לביקורת על מדיניות הממשלתית יש במאמרם של גולד ומואב על בריחת המוחות מישראל (2006), המציינים על בסיס הערכה של משרד הקליטה שבסוף שנת 2003 חיו מחוץ לישראל 750,000 ישראלים, שהם כ- 12.5% מכלל האוכלוסייה היהודית בישראל, או הכתבה מתאריך 5.3.2002 אותה פרסמה סמדר שמואלי ב-ynet על בסיס נתונים ממשרד הפנים לפיהם **מיליון** ישראלים חיים בארצות זרות בכל רגע נתון (לפי החלוקה הבאה: 450 אלף אזרחים ישראלים, יהודים וערבים, שגילם מעל 18, למספר זה יש להוסיף כ-550 אלף ילדים מתחת לגיל 18)²⁰. הערכות אלה הינן ככל הנראה הערכות יתר נכון לזמן כתיבתן.

ישראל היא מדינת הגירה, ככזו יש לבחון את ההגירה ממנה תוך חלוקה לשני פרמטרים מרכזיים: א. הגירת **ילידי** ישראל ב. הגרה שניונית של מי שמצאו בישראל מקלט זמני או שקליטתם לא צלחה. בחינה של ההגירה מישראל ללא התחשבות בפרמטרים הללו עלולה לצייר תמונת הגירה מוטה לפיה אחוז המהגרים מישראל גבוה באופן חריג, ולא כך הוא.

¹⁸ <http://www.jewishfederations.org/page.aspx?id=46358>
¹⁹ <http://www.jewishfederations.org/page.aspx?id=46358>
²⁰ <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-1732189,00.html>

כאשר בוחנים את הגירתם של ילידי ישראל במספרים מגלים שישראלים מהגרים בקצב מתון הדומה ואף נמוך מזה שקיים במדינות בעלות רמת פיתוח דומה²¹. נתון זה בולט במיוחד לאור המציאות הביטחונית והכלכלית המורכבת הקיימת בישראל, שלכאורה הייתה אמורה לגרום להגברת ההגירה מישראל.

הערכות עדכניות :

למ"ס הערכה א' :

על פי נתוני הלמ"ס שפורסמו באוגוסט 2011: "מקום המדינה ועד סוף שנת 2009 יצאו ולא חזרו לאחר שהייה ממושכת בחו"ל (שנה ומעלה)²² כ-678 אלף ישראלים (לפי מאזני הגירה מצטברים 1948-2009), אומדן זה כולל גם את אלה שנפטרו בחו"ל. לפי שיעורי התמותה השוררים בישראל מוערך מספרם של הישראלים שנפטרו בחו"ל בין 106 ל-136 אלף. לפיכך, האומדן למספר הישראלים השוהים בחו"ל בסוף 2009 נע בין 542 ל-572 אלף תושבים (יהודים וערבים). אומדן זה אינו כולל ילדים שנולדו בחו"ל לישראלים השוהים בחו"ל²³.

למ"ס הערכה ב' :

בסוף שנת 2008 נערך מפקד אוכלוסין משולב. לצורך זה פותחה שיטה לחישוב אומדן למספר התושבים הרשומים כחיים במרשם התושבים ושאינם שייכים לאוכלוסיית המפקד. על פי המודל, קיימת הערכה נוספת לגבי מספרם של ישראלים השוהים בחו"ל נכון לסוף שנת 2008. אומדן זה כולל כ-518 אלף ישראלים שנמצאים בחו"ל תקופה העולה על שנה ומאפשר ביקורי מולדת של עד שלושה חודשים במצטבר. המספר אינו כולל כ-290 אלף ישראלים שמוגדרים במרשם האוכלוסין כ" לא תושבים" (אנשים שויתרו על אזרחותם כדי לקבל אזרחות אחרת או ילדים הרשומים בקונסוליה ולא במרשם האוכלוסין), אינו כולל את כל הילדים שנולדו בחו"ל לישראלים השוהים בחו"ל וכולל את אלה שנפטרו בחו"ל, ההפרש בין שני האומדנים נובע מהבדלי הגדרות (סה"כ 677-648 אלף איש לפי אומדן זה נכון לסוף 2008).

²¹ Cohen 2011; Sicron 2004

²² יש לציין כי הגדרת מהגר כמי שנמצא בחו"ל שנה מעלה מספר בעיות, ולמעשה שוב גורמת להערכת יתר. לא כל מי שחי תקופה מסוימת בחו"ל הוא יורד, שיעורי החזרה לישראל הינם גבוהים ביחס למדינות אחרות. המפקדים האמריקניים מלמדים שלמעלה משליש מילידי ישראל שעזבו את הארץ בין השנים 80-1975 חזרו לפני 1990 לאחר שנתיים וחצי בממוצע (Cohen & Hberfeld, 2001), כהן טוען שמספר זה חסר וכי כמות החוזרים מקרב אלה ששהו בין שנה לשנתיים בחו"ל גבוהה יותר ועומדת על כשני שלישים.

²³ הודעה לעיתונות – יציאות וחזרות ב-2009 של ישראלים ששהו ברציפות בחו"ל יותר משנה, 16.8.2011.

הערכה נוספת מציע כהן (2011), על בסיס נתונים אותם אסף משירות ההגירה האמריקני ומהמפקד האמריקני אודות ילידי ישראל החיים בארה"ב ואודות יהודים שהיגרו לישראל חיו בה משך זמן לא ידוע ועברו לארה"ב. הוא מעריך את מספרם של כלל הישראלים בחו"ל נכון לסוף שנת 2006 ב - 544,000 מתוכם 244 אלף נולדו בישראל ו 300 אלף נולדו מחוץ לישראל אך חיו בישראל תקופה מסוימת ("נושרים" וכד'). המספר כולל יהודים וערבים ואיננו כולל ילדי ישראלים שנולדו בחו"ל או את בני משפחותיהם הלא ישראלים. היוון של מספר זה לשנת 2010 על בסיס נתוני מאזן ההגירה של הלמ"ס יעמיד את המספר על כ - 580 אלף.

חלוקה מפורטת יותר של מספר זה מעלה כי הוא מכיל גם מעל ל - 100 אלף ערבים אזרחי ישראל (נכון לשנת 2000)²⁴, ועוד מעל ל - 100 אלף עולים שהיגרו תקופה קצרה לאחר עלייתם למדינה שלישית או חזרה למדינת המוצא. כך מתוך נתוני המשרד לקליטת עליה המבוססים על מאגר ביקורת הגבולות של משרד הפנים: "מתוך כ 1.1- מליון עולים שהגיעו בתקופה 1.1.89 עד 31.12.02 ירדו כ 100,000- שמהווים 8.8% מכלל העולים"²⁵.

הערכות לגבי מספרם של ילדי הישראלים:

סוגיית הערכת מספרם של ילדי הישראלים, הינה סוגיה מורכבת ביותר מפאת פיזורם ורישומם כבני הארצות בהן נולדו, ומפאת המחסור במידע אודות דפוסי הנישואין והילודה השונים של הישראלים המשתנים מארץ הגירה אחת לרעותה, ובכלל זה אחוז נישואי חוץ המשתנה מארץ לארץ. איתור ילדיהם דורש עבודת שטח מקיפה, שנכון לזמן כתיבת שורות אלה טרם נעשתה. למרות זאת, אנסה לייצר **הערכת מינימום** על בסיס הנתונים הקיימים, כדי שתהווה בסיס לקביעת מדיניות בנושא.

אם נקבל את אומדן הלמ"ס כאמור לעיל, ונניח שמספרם של הישראלים בחו"ל הוא כ- 550,000, ובהנחה שדפוסי הפרייון שלהם תואמים את אלה הנהוגים בקרב האוכלוסייה החילונית בישראל, אזי ניתן להעריך ש ²⁶ 12.5% - 15% מהאוכלוסייה הינם ילדים מתחת לגיל 15 שהם בסה"כ כ- 70,000-80,000 נפש, מהם כמחצית עד שני שלישים בארה"ב.

²⁴ שפס.מ., 2007 (למ"ס), בתוך: כהן 2007.

²⁵ קליטת העלייה בישראל - חוברת תקצירי מחקרים לשנים 2000-2008. עמ' 257.

²⁶ כך בראיון שערכתי עם פרופסור משה סיקרון בתאריך 14.11.2011

אולם קיימים אינדיקטורים המצביעים על כך שיתכן ומספר ילדי הישראלים גדול באופן משמעותי מההערכה המובאת להלן. ראשית, מאפייני המהגרים מישראל, כשני שלישים מאוכלוסיית הישראלית המהגרים מישראל הם גברים; למעלה מ- 75% מהם מתחת לגיל חמישים; וכ- 70% מהם מגדירים עצמם כחילוניים²⁷. דהיינו, מדובר לרוב באוכלוסייה ליברלית (שאינה שוללת נישואי חוץ), הצעירה מאוכלוסיית ישראל, ולכן בעלת פוטנציאל פריון גבוה מזה של כלל האוכלוסייה הישראלית. נתוני המפקד האוסטרלי שמובאים להלן תומכים בכיוון זה.

המפקד האוסטרלי שפורסם בשנת 2006 (ABS Census data), מלמד כי אוכלוסיית המהגרים מישראל לאוסטרליה, תואמת במידה רבה את אוכלוסיות הישראלים האחרות המהגרות למערב. הנתונים העדכניים ביותר שישנם בידינו הם משנת 2003, אז נמנו 7789 תושבים אוסטרלים (Residents) שנולדו בישראל (לא כולל עזה והגדה המערבית), רובם המכריע חי באוסטרליה במרכזים אורבאניים, הגיל החציוני הכולל בקבוצה היה 40 (גברים 40 נשים 39). מעל ל- 60% הזדהו כיהודים, כ- 10% נוספים כחסרי דת (קטגוריה המאפיינת יהודים בד"כ), וכ- 20% נוספים הזדהו כנוצרים או מוסלמים והאחוז הנותר הזדהו כ"אחר". בשנת 2003, נולדו באוסטרליה 302 ילדים להם לפחות הורה אחד שנולד בישראל (בקרב הנשים ב- 38.3% מהלידות בן הזוג גם הוא יליד ישראל, בקרב הגברים הישראלים רק ב- 25.6% מהמקרים בת הזוג ילידת ישראל). במילים אחרות מתוך 302 תינוקות להם לפחות הורה ישראלי אחד שנולדו באוסטרליה בשנת 2006, רק בכחמישים מהמקרים היו שני ההורים ילידי ישראל שהם 16.66% מכלל הלידות. דהיינו, ב- 83% מהמקרים רק אחד משני ההורים במשק הבית היה יליד ישראל. ומכאן אנו יכולים להניח שקבוצת הישראלים באוסטרליה גדלה מאוד כתוצאה מנישואים לשאינם ילידי ישראל. תמונה זו תואמת את ההנחות בדבר השתלבות מהירה של המהגרים מישראל בחברות ההגירה, ומעמידה את ההנחות הסמויות אודות אחוז נישואי חוץ נמוך בקרב הישראלים בני דור ראשון להגירה, באור חדש.

במידה וקיימת תופעה דומה בקהילות אחרות, אזי מספרם של הילדים הגרים במשק בית בו יש הורה ישראלי אחד לפחות - עשוי להיות גדול ממה שנהוג לחשוב. על מנת לאשש או לשלול נתון זה והשלכותיו האפשריות על הקהילות הישראליות והיהודיות ועל מהות הקשר העתידי עם ישראל, יש צורך בעריכת מחקרים נוספים.

²⁷ רבהון ופופקו 2010

סיכום:

התמונה העולה מניתוח המגמות הסוציולוגיות העוברות על בני דור שני להגירה מישראל, מראה כי בשונה מהוריהם אשר מגדירים עצמם כישראלים ומוקד זהותם הוא ישראל. בני הדור השני להגירה (מי שנולדו בארץ ההגירה או היגרו לפני גיל 14), מעורים יותר בקרב הקהילה המקומית, הרשתות החברתיות שלהם מגוונות יותר ומוקד הזהות שלהם נמצא בארץ ההגירה.

עוד עולה כי תהליכי "התבוללות כלכלית" שלקחו בקבוצות אחרות מספר דורות, נמשכו במקרה הישראלי פחות מדור אחד. תהליכי היטמעות כלכלית וחברתית אלה (בעיקר בארה"ב) באים לידי ביטוי בין השאר בהתהוותה של זהות אתנית ישראלית כמסגרת לא מחייבת וכאמצעי ביטוי סובייקטיבי ואוטונומי של הפרט ולעיתים אף בהיעדרה.

בבואם של בני דור שני לשמר ולבטא את זהותם הישראלית בחו"ל הם נתקלים בבעיה, שכן הזהות הישראלית קשורה קשר הדוק במרחב הגיאוגרפי-פוליטי הישראלי, וכמעט ונעדרת מנהגים והתנהגויות שניתן להעתיקם אל מחוצה לו. בנוסף, עקב הנתק בין קהילות היהודים והישראלים, הכלים שפיתחו הקהילות להתמודדות עם מגמות ההתבוללות אינם זמינים עבורם.

על מנת להתמודד עם אתגרים אלה, על ממשלת ישראל לפעול למול ילדי הישראלים ברוח פעולתה למול יהודי התפוצות, להרחבת ההזדמנויות והאפשרויות למתן ביטוי לזהות ישראלית בתפוצות ולחיזוק ועידוד מופעים של טראנס-לאומיות ישראלית. הקהילות היהודיות מצידן צריכות לראות בישראלים קהל יעד, ולפעול לשילובם בתפקידי מפתח במרקם הקהילתי ולפתח עבורם מסגרות חינוכיות ותרבותיות שיתאמו את השתייכותם היהודית-לאומית.

שימור זהותם של בני המהגרים מישראל ושילובם בקהילה היהודית, הוא אינטרס של כל המעורבים. מספרם, גדול ככל הנראה באופן משמעותי מההערכות הקיימות ולכן ניתן להעריך שבמידה וישתלבו בקהילות היהודיות הם צפויים להשפיע על התהליכים הזהותיים והדמוגרפיים בהן.

עבור ישראל, קהילה ישראלית-יהודית חזקה ומחויבת היא מקור לעצמה, עבור הקהילה היהודית הישראלים וילדיהם מהווים מקור לחיזוק דמוגרפי משמעותי, להתחדשות זהותית וראש גשר לקשר עם ישראל. עבור הישראלים עצמם,

ביבליוגרפיה:

- בן-רפאל, א. ובן-חיים, ל. 2006. **זהויות יהודיות בעידן רב מודרני**. רמת אביב האוניברסיטה הפתוחה.
- זומר, א., 2009, **קרובים רחוקים - הורים ישראלים באמריקה**.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 20.10.2010. אוכלוסיית ישראל 1990-2009 תכונות דמוגרפיות. סטטיסטיקל 108.
- טור-כספא, מ. פרג, ד. מיקולינסר, מ. 2004. היבטים פסיכולוגיים של גיבוש זהות ותרומתם להבנת מושג הזהות היהודית. מרכז רפפורט אוניברסיטת בר-אילן.
- כהן, י. 2007. **ההצלחה הדמוגרפית של הציונות**, סוציולוגיה ישראלית ח (2), 362-355.
- לב-ארי, ל. 2008. **מהגרים ישראלים בחו"ל המשכיות או התבוללות?** רמת גן:אוניברסיטת בר אילן, מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות.
- לב-ארי, ל. 2010. **דור שני ו'דור וחצי' של ישראלים בצפון אמריקה- זהות והזדהות**, מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינויות היהודית, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- מימון, ד. מירסקי, י. קראוס, מ. וקרסנטי, י. 2009. **ערבות אחריות ושותפות: הצעת מדיניות לממשלת ישראל בעניין חיזוק הזהות היהודית והעצמת הקשר עם ישראל בקרב צעירים יהודיים ברחבי העולם**. המכון למדיניות עם יהודי ירושלים.
- מי-עמי, נ. 27 ליולי 2006, **נתונים על הירידה מהארץ**. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
- סיקרון, מ. 2004. **דמוגרפיה אוכלוסיית ישראל-מאפיינים ומגמות**. כרמל, ירושלים.
- צבר בן-יהושע, נ. 1996, **קיבוץ L.A.**, עם עובד, תל אביב.
- רבהון, ע. לב-ארי, ל. 2011, **ישראלים אמריקנים הגירה טרנס-לאומיות וזהות תפוצתית**, מוסד ביאליק, ירושלים.
- רבהון, ע. פופקו, י. 31 ליולי 2010, "רחוקים קרובים - הגירה, הזדהות יהודית, וזיקה למולדת בקרב ישראלים בחו"ל", דו"ח מחקר מוגש למשרד ראש הממשלה, המשרד לקליטת העלייה, והסוכנות היהודית.
- ריצר, ג., 2006, **תאוריות סוציולוגיות מודרניות**, אנוך, י. וסוקר, ז (עורכים). האוניברסיטה הפתוחה, רעננה.

• שוקד, מ. 1991. יורדים בניו יורק: אתניות ישראלית כהוויה של "מפגשים מזדמנים", מגמות ל"ג, עמ' 163-145.

• שפ.מ., למ"ס הודעה לעיתונות 16.8.2010, יציאות וחזרות ב-2008 של ישראלים ששהו בחו"ל ברציפות יותר משנה.

[קליטת העלייה בישראל - חוברת תקצירי מחקרים לשנים 2000-2008, חלק ראשון](#)

- Andujo, E. 1988. Ethnic identity of transethnically adopted Hispanic adolescents. *Social Work*, 33, 531-535.
- Basch, L, Glick Shiller, N. and Blanc-Szanton, C. 1994. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation States*. Basel, Switzerland: Gordon and Breach Publishers.
- Bean, F. D., and Gillian S. 2003. **America's Newcomers: Immigrant Incorporation and the Dynamics of Diversity**. New York: Russell Sage Foundation.
- Berry, J., Trimble. J. & Olmedo. E. 1986. Assessment of acculturation. In: Lonner. W. & Berry. J. (eds.), **Field methods in cross-cultural research**. Newbery Park, CA: Sage. Pp.291-324.
- Burawoy. M., 1976. "The Function and Reproduction of Migrant Labor: Comparative Materials from Southern Africa and the United States". *American Journal of Sociology*. 84:293-318.
- Cohen. Y., 2011 **Israeli-born emigrants: Size, destinations and selectivity**. *International Journal of Comparative Sociology* 2011 52: 45 originally published online 1 October.
- Cohen. R., 1997. **Global Diasporas**. Seattle: University of Washington Press.
- Cohen. S. M. & Veinstein. J., 2009. **Israeli Jews in Greater New York**, their numbers, characteristics and patterns of Jewish engagement. UJA Federation of New York.
- DellaPergola.S. 1992. "Israel and World Jewish Population: A Core Periphery Perspective," pp. 39-63 in Calvin Goldscheider (ed.) **Population and Social Change in Israel**. Boulder: Westview.
- DellaPergola. S., 2011. **Jewish Demographic Policies**. Jewish People Policy Institute, Jerusalem.
- Galchinsky. M., 1998. "Scattered Seeds: A Dialogue of Diasporas". In: Biale. D., Galchinsky. M., and Heschel. S., (eds.). *Insider/Outsider: American Jews and Multiculturalism*. Berkeley: University of

California Press, pp.185-211.

- Erikson. E.H. 1968. Identity: youth and crises, New-York. Norton.
- Gans. H. J., 1979. **Symbolic Ethnicity: The Future of ethnic groups and cultures in America.** Ethnic and Racial Studies, 2.
- Gans. H. J., 1994. **Symbolic ethnicity and symbolic religiosity: Towards a comparison of ethnic and religious acculturation.** Ethnic and Racial Studies, 17, 577-592.
- Gold. S.J., 2001. Gender, class and network: social structure and migration patterns among transnational Israelis. **Global Networks** 1, 1 19-40.
- Gold. S.J., 2002. **The Israeli Diaspora.** Routledge, London.
- Glick-Schiller. N., Basch. L., & Blanc-Szanton. C. 1992. "Trans-nationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration". In Glick-Schiller. N., Basch. L., & Blanc-Szanton. C., (eds). *Towards a Trans-National Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and nationalism Reconsidered.* New York. New-YORK Academy of Sciences.
- Glick-Schiller. N., 2004. "Transnationality". in Nugent. D. and Vincent. J., (eds.) *A Companion to the Anthropology of Politics*, pp. 448-467. Malden, MA: Blackwell.
- Greenberg. H., 1979. **Israel: Social Problems.** Tel Aviv: Dekel.
- Guarnizo. L. E. and Smith. M. P., 1998. The locations of Transnationalism. In: **Transnationalism from Below.** Smith M. P and Guarnizo L. E. New Brunswick, Nj, Transaction Publishers: 3--34.
- Lahav. G. & Arian. A., 1999. **Israelis in a Jewish Diaspora: the multiple Dilemmas of a Globalized Group.** Paper presented for the Annual Meeting of the International Studding Association, Washington, D.C. February 16-20.
- Levitt, P., DeWind, J. and Vertovec, S. 2003. "International Perspectives on Transnational Migration: An Introduction". *International Migration Review*, 37(3): 565-575.
- Levitt, P. and Glick Schiller N. 2004. **Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society.** *International Migration Review*, 38(3): 1002-1039.
- Makabe, T., 1979. Ethnic identity scale and social mobility: the case of Nisei in Toronto. *Canadian Review of Sociology Revue*, 16: 136–146.
- Markstrom-Adams. C. 1992. *A consideration of intervening factors in adolescent identity formation.* In Adams. G., Gullotta. T. and Montemayor. R. (eds), **Adolescent Identity Formation.** Pp 173—192. Newbery Park, CA:Sage. (14).
- Phinney. S. J. and Rotheram. J. M. 1987. **Children's Ethnic Socialization: Pluralism and Development.** London: Sage Focus Edition.
- Phinney. J. S. 1996. When we talk about American ethnic groups, what do we mean? *American*

Psychologist, 51,918-927.

- Portes.A. and Böröcz.J, 1989. "Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on Its Determinants and Modes of Incorporation." *International Migration Review*. 1. (Silver Issue.) 87, Vol.23, (fall):606-30.
- Vertovec, S. 2004. "Migrant Transnationalism and Models of Transformation." *International Migration Review*, 38(3): 970-1001.
- Rosenthal. M. 1989. **Assimilation of Israeli Immigrants**. Ph.D. Dissertation. New York: Fordham University
- Sheffer. G. 2010. "Transnationalism and Ethno-National Diasporism". *Diaspora: a Journal of transnational studies* 15(1), pp 121-145.
- Shokeid. M., 1988. **Children of Circumstances: Israeli immigrants in New York**. Ithaca: Cornell University Press.
- Shokeid. M., 1988. "One Night Stand Ethnicity: The Malaise of Israeli-Americans". In: Leshem. E. & Shuval. J.T., (eds.), **Immigration to Israel: Sociological Perspectives**. New Brunswick: Transaction Publications.
- Simic. A. 1987. Ethnicity as a career for the elderly: The Serbian-American case. *Journal of Applied Gerontology*, 6, 113-126.
- Smith. M. P., 2005. "Transnational Urbanism Revisited". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31, pp.235-244.
- Sobel. Z., 1986 .*Migrants from the Promised Land*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Ullah, P. 1985. "Second generation Irish youth: identity and ethnicity", *New Community*, 12, 310-320.
- Waters, M.C. 1990. **Ethnic Options: Choosing identities in America**. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

אתרי אינטרנט:

- <http://www.ravsak.org/news/187/126/The-Challenges-of-Attracting-Israelis-to-Our-Day-Schools/d,HaYidion/>

The Jewish People Policy Institute
(Established by the Jewish Agency for Israel) Ltd.

Givat Ram Campus | P.O.B. 39156 Jerusalem 91391
Tel: 972-2-5633356, Fax: 972-2-5635040

info@jppi.org.il
www.jppi.org.il

המכון למדיניות העם היהודי
(מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ

קמפוס גבעת רם | ת.ד. 39156 ירושלים 91391
טלפון: 02-5633356. פקס: 02-5635040